

Het lespakket behandelt vier thema's:

- **Omgaan met afval**
- **Bodemdieren & afbraakorganismen**
- **Composteren**
- **Gebruik van compost**

Met onderstaande tabel kan je nagaan welk thema in de les aan bod komt of, als je een specifiek thema wil behandelen, welke lessen hiervoor in aanmerking komen.

Kleuters 1	Jerom Compostworm op bezoek	3
Kleuters 2	De natuur ruimt zelf op	7
Kleuters 3	Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?	9
Kleuters 4	Groente-, fruit- en tuinafval	13
Kleuters 5	Jerom Compostworm en zijn vriendjes	15
Kleuters 6	Op bezoek bij Jozefien Regenworm	17
Kleuters 7	Flor Duizendpoot	21
Kleuters 8	Tellen met Jerom	25
Kleuters 9	Ieder knutselt zijn Jerom	27
Kleuters 10	Ritme en muziek met Jerom	29
Kleuters 11	Sluipen, bewegen en springen met Jerom	31
Kleuters 12	Het wondere leven in het compostvat	33
Kleuters 13	Composteren kan je leren	37
Kleuters 14	Wat mag er in het compostvat?	39
Kleuters 15	We knutselen een pissebed	41
Kleuters 16	Uitstap naar een composttuin	43
Kleuters 17	Wat groeit er in mijn compost?	45
Kleuters 18	Een compostgeschenk	49
Kleuters 19	De krant van Jerom	51
Kleuters 20	Afscheid van Jerom	53

JEROM COMPOSTWORM OP BEZOEK

MATERIALEN

- Zie werkblad met luistertekst achteraan dit lesje.
- Zie de map *Handleiding Deel F Allemaal beestjes 2.2 De compostworm*.
- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 4 *Jerom Compostworm*, blz. 5 *Jerom is blij, Jerom is boos*, blz. 6 *Het huis van Jerom*, blz. 7 *Instructietekening Jerompop*. Op deze laatste vind je de oogjes en de tong voor het maken van een Jerompop.
- Een doos, een deken, zelfgemaakte stoffen bladeren of goed gedroogde herfstbladeren om Jerom in te verstoppen. Gebruik je herfstbladeren, verzamel deze dan als het een tweetal dagen niet geregend heeft en flink gewaaid heeft. Dan zijn vooral de bovenste bladeren kurkdroog, die kan je gemakkelijk enkele weken in de klas bewaren. Let op met minder droge bladeren omdat die snel gaan schimmelen in de warme klas. Eitjes en coconnetjes die onzichtbaar op de bladeren zitten komen dan uit.
- Een kartonnen doos, met een gat bovenaan en een armopening opzij zoals bij Samson, is ideaal. Bovenop de doos leg je de bladeren. Zo komt Jerom echt uit de grond gekropen!
- Kleine stokjes, bijvoorbeeld plantstokjes, touwtjes, oogvijsjes, stukjes aardappel.

Doelstelling

De kinderen weten dat er verschillende soorten wormen zijn.
De kinderen weten dat er compostwormen zijn.
De kinderen verwonderen zich over het leven 'onder de bladeren'.

Band met ontwikkelingsdoelen

Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Nederlands. Lezen.
Nederlands. Schrijven.
Nederlands. Taalbeschouwing.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 2 *De natuur ruimt zelf op*
Kleuters 3 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*
Kleuters 5 *Jerom Compostworm en zijn vriendjes*
Kleuters 6 *Op bezoek bij Jozefien Regenworm*

WERKWIJZE**Inleidend gesprek**

Vandaag gaan we vertellen over dieren. Dieren die ons heel goed helpen. Kennen jullie zulke dieren?

- Laat de kinderen voorbeelden geven van dieren zoals honden, katten of konijnen.

Een hond en een poes wonen vaak bij de mensen. Ze hebben een hokje in de tuin of mogen zelfs in huis slapen. Maar er zijn ook dieren die helemaal niet binnen mogen komen. Kennen we er zo ook ?

- Laat de kinderen voorbeelden geven van dieren zoals kippen, eenden, vogels, paarden of koeien.

En sommige dieren zien we bijna niet, die zitten altijd onder de grond. Kennen we ook zo'n dieren?

- Laat de kinderen voorbeelden geven van dieren die onder de grond leven zoals mollen, mieren of wormen. Help hen indien nodig.

Inderdaad, een worm. Er zijn verschillende soorten wormen. Wie heeft er al eens een worm gezien? Ik heb vandaag een vriendje meegebracht. Hij heet Jerom en hij wil een verhaaltje vertellen. Jerom is geen gewone worm, Jerom is een compostworm. Mag Jerom komen? Zullen we hem zachtjes roepen? Jerom, kom! Jerom, kom!

- Haal Jerom uit een doos of vanonder een deken. Ga door naar de luistertekst *Knibbel, knabbel, knaagje... wie knaagt er aan mijn blaadje?*

Nabespreking

Was dat een mooi verhaal? Dat was een heel bijzondere worm! Wat vertelde Jerom allemaal?

We gaan deze week de week van Jerom noemen. En om dit aan iedereen te laten zien zullen we allemaal een Jerommeke uitprikken en ophangen.

DOEACTIVITEIT

- Tekening van Jerom inkleuren, verven, stempelen met een aardappelstempel.
- Tekening van Jerom uitprikken, uitknippen.
- Je kan op een eenvoudige manier een mobiel maken. Met oogvijsjes, kleine houten stokjes, uitgeknipte tekeningen, fijne touwtjes of woldraadjes. Let er wel op dat de eerste stokjes wat langer zijn dan de volgende. Zo kan je met de uitgeknipte tekeningen een Jerommobiel maken.
- Begeleid tekenen: Wat gebeurde er in het verhaal van Jerom?
Wie gaat bladeren tekenen? Wie gaat een bos tekenen?
- Een Jerom maken in klei.
- De diertjes op 'schrinkel'papier tekenen. Deze door de kleuters laten inkleuren en laten uitknippen of uitprikken. Een volwassen begeleider legt ze vervolgens in de oven. De tekening wordt daardoor 7x kleiner en 7x dikker. Dan is ze klaar om er een hangertje, een broche, een armband of een mobiel mee te maken.

WERKBLAD**Knibbel, knabbel, knaagje... wie knaagt er aan mijn blaadje?**

Dag allemaal!

Ik ben Jerom Compostworm. Ik ben een compostworm omdat ik compost maak. Kennen jullie compost?

Wel compost is heel goede grond waarin véél vitamientjes zitten en compost ruikt lekker naar het bos!

Wat denken jullie, bah wat vies, een worm. Foei ! Jullie kennen mij niet eens. Misschien kennen jullie mijn vriendinnetje, Jozefien Regenworm, wel. Soms, als de stenen nat zijn, dan durft Jozefien wel eens het terras, de straat of de speelplaats oversteken. Maar daar doe ik niet aan mee. Ik blijf lekker onder mijn bladeren zitten, of in de composthoop natuurlijk. Ja, daar is mijn huis! De juf kan jullie waarschijnlijk wel een tekening van mijn huis laten zien.

Als je in het bos zachtjes de bovenste bladeren wegduwt, dan kan je mij snel zien wegkruipen. Dat doe ik niet omdat ik bang ben van jullie, maar omdat mijn lijf niet tegen het licht kan. Ik kruip altijd naar een donker hoekje. In het licht doet alles pijn en dat is natuurlijk niet leuk. Nu vragen jullie je waarschijnlijk af wat ik onder die bladeren zit te doen. Wel, ik leef onder de bladeren. Het is daar prettig want door die bladeren is er altijd eten voor mij, en ook voor mijn familie en mijn vrienden. Wij hoeven niet op jacht te gaan, geen groenten te planten en niet naar de winkel te gaan. Elk jaar vallen de bladeren zomaar van de bomen en vinden wij ons eten gewoon in het bos. Gelukkig zijn de bladeren niet zo zwaar want er zijn er al heel wat op mijn kop gevallen. Een noot heb ik ook al eens op mijn kop gekregen. Toen was ik wel eventjes tureluurs.

Bij mij onder de bladeren leven ook nog vele andere vriendjes. Gelukkig, want voor mij zijn de bladeren veel te groot en te droog om zomaar te kunnen opeten. Maar mijn vriendjes maken die bladeren eerst lekker mals en als zij hun buikje rond gegeten hebben, dan kom ik aan de beurt en eet ik al de rest op. En er zijn zoveel verschillende bladeren dat we met zijn allen een heel jaar door kunnen eten. En als onze voorraad stilletjes begint op te raken, dan wordt het weer herfst en vallen er weer nieuwe bladeren naar beneden.

Wel lieve kindjes, ik kruip nu maar terug in mijn doos (of onder mijn deken of onder mijn bladeren) want ik hou niet van al dat licht. Maar ik kom zeker nog eens terug! Daag!

DE NATUUR RUIMT ZELF OP

MATERIALEN

- Zie werkblad met luistertekst achteraan dit lesje.
- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 8 *Jerom met korreltjes*, blz. 9 *Herfstbladeren*, blz. 10 *GFT-kringloop*.
- Doos, kistje om bladeren in te verzamelen.

WERKWIJZE

Vorbereiding

- Verberg Jerom in de klas. De dag na het bezoek van Jerom is Jerom... weg. De doos, het deken of de bladeren zijn verlaten. De kinderen moeten op zoek.

Inleidend gesprek

Hoe zou het met Jerom zijn? Zullen we hem zachtjes roepen? Jerom, kom! Jerom, kom!

- Jerom komt niet. Wij zoeken hem voorzichtig in zijn 'nestje'. Zijn nestje is leeg.

Waar zou Jerom zijn? Zou het vannacht te koud geweest zijn in de klas? Of was hij gewoon nieuwsgierig en is hij op speurtocht in de klas gegaan? Misschien heeft hij ergens een prettig plekje gevonden. Zullen we even zoeken?

Doelstelling

De kleuters verwonderen zich over de gang van zaken in de natuur.
De kleuters maken kennis met de uitdrukking 'In de natuur is geen afval'.
De kinderen weten dat bladeren verteren doordat ze worden opgegeten.

Band met ontwikkelingsdoelen

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Nederlands. Lezen.
Nederlands. Schrijven.
Nederlands. Taalbeschouwing.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 1 *Jerom Compostworm op bezoek*
Kleuters 3 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*
Kleuters 4 *Groente-, fruit- en tuinafval*
Kleuters 13 *Composteren kan je leren*
Kleuters 14 *Wat mag er in het compostvat?*

- De kinderen vinden Jerom. Je neemt Jerom bij je: *Oooch... Jerom rekt zich uit, geeuwt... en schrikt. Oei! Nu zijn jullie zeker boos. Ik was zo nieuwsgierig naar wat jullie allemaal hebben om mee te spelen, dat ik ben gaan rondkijken. En ik ben in slaap gevallen. Ik wou jullie echt niet boos maken. Zijn wij boos kinderen? Natuurlijk niet. Een beetje bezorgd wel. Als iemand verdwijnt zonder dat je weet waar hij is, is dat toch maar akelig. Dat begrijp je wel Jerom!*

Activiteit

- Jerom droomt er wel eens van om een verre reis te maken. Ga door naar de tekst *Jerom droomt van een verre reis*.

Varianten

- Jerom zit niet meer in de klas.
Kinderen, waar zou Jerom nu zijn? Wie heeft gisteren goed geluisterd? Waar voelt Jerom zich thuis?
- Je besluit om samen met de kinderen Jerom buiten te gaan zoeken in de tuin, in het park of in het bos. Zie les-pakket voor de eerste graad les 5 *De natuur ruimt zelf op*.
- Wanneer de kinderen Jerom vinden, geeft hij de opdracht om zoveel mogelijk verschillende blaadjes te gaan zoeken. Voor elk blaadje dat de kinderen vinden, krijgen ze een puzzelstukje. Als alle stukjes verdiend zijn, moeten ze de puzzel leggen.

DOEACTIVITEIT

- De kinderen kleuren de tekeningen in van verse, half vergane bladeren en van Jerom die blaadjes eet en korreltjes maakt.
- Wandeling in het bos. Verzamelen van bladeren.

WERKBLAD

Jerom droomt van een verre reis

Ik heb er wel eens aan gedacht om een verre reis te maken, maar toen ik dat vertelde in het bos wilden al mijn vrienden mee. En dat kan natuurlijk niet. Als alle compostwormen uit het bos zouden verdwijnen dan zouden de blaadjes niet meer opgegeten worden. De blaadjes zouden één grote, grote hoop worden. De mensen en de dieren zouden niet meer in het bos kunnen. En nog veel erger: de bomen en de planten zouden geen eten meer hebben. Ja, dat heb ik gisteren nog niet verteld. Ik ben de chef-kok van het bos. En ik moet daar niet veel voor doen. Je moet niet lachen maar mijn kakjes dat zijn echte lekkernijen voor de planten en de bomen.

Je ziet, in de natuur is dat toch wel heel goed geregeld. Met mijn korreltjes groeien er terug blaadjes aan de bomen. Als de blaadjes vallen, eet ik ze weer op. In de natuur, beste kinderen, is er geen afval! Alles wordt terug gebruikt. Planten maken eten voor de dieren en dieren maken eten voor de planten.

In de natuur moeten de mensen dus niet gaan opruimen omdat de natuur zelf opruimt. Je moet er eens op letten. Altijd vind je in een bos verschillende soorten bladeren. Bijna verse bladeren, droge bladeren, natte bladeren, bladeren die bijna opgegeten zijn. Weet je, in elk blad zitten ook nog harde deeltjes. Dat zijn de nerven. Het lijken wel piepkleine takjes in het blad. Wel, die zijn te hard voor mij. Die laat ik nog wat liggen tot ze zacht geworden zijn. Zo komt het dat je soms blaadjes kan vinden waarvan alleen de nerven nog over zijn. Ik denk dat de juf wel tekeningen heeft waarop je dat goed kan zien. Willen jullie die voor mij inkleuren?

WAT LUST JEROM EN WAT LUST JEROM NIET?

MATERIALEN

- Zie werkblad achteraan dit lesje met instructies bij de tekeningen.
- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 5 *Jerom is blij*, *Jerom is boos*, blz. 10 *GFT-kringloop*, blz. 11 *Anorganische materialen*, blz. 12 en 13 *Organische materialen*, blz. 14 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*
- Papier, een oude rol behang of oude affiche. In kringloopwinkels kan je vaak ongebruikte rollen behang kopen.

WERKWIJZE

Vorbereiding

- Bij het kopiëren van de tekeningen (blz. 11, 12 en 13) kan je de namen verbergen indien je dat wenst. Vergroot op A3 bij het kopiëren als je dat kan. Knip de bladen vervolgens in vier zodat je fiches hebt.
- Voor de groene en rode kaartjes heb je rood en groen papier nodig. Kopieer de tekening blz. 14 eerst zodat je twee blijde Jeroms op één A4 hebt. Vervolgens kopieer je ze op een groen papier en knip je ze in twee. Doe hetzelfde voor de boze Jeroms op rood papier.

Doelstelling

Band met ontwikkelingsdoelen

Kinderen weten dat er een onderscheid is tussen organisch en niet-organisch materiaal.

Nederlands. Luisteren.

Nederlands. Spreken.

Nederlands. Lezen.

Nederlands. Schrijven.

Nederlands. Taalbeschouwing.

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.

Wereldoriëntatie. Technologie.

Muzische vorming. Beeld.

Wiskundige initiatie. Meten.

Wiskundige initiatie. Ruimte.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 1 *Jerom Compostworm op bezoek*

Kleuters 2 *De natuur ruimt zelf op*

Kleuters 13 *Composteren kan je leren*

Kleuters 14 *Wat mag er in het compostvat?*

Activiteit

Hoe zou het met Jerom zijn? Zullen we zachtjes roepen? Jerom, kom! Jerom, kom!

Dag Jerom....

Hallo! Vandaag wil ik jullie vertellen wat ik graag eet. Ik eet heel graag bladeren die van de bomen vallen, dat wisten jullie al. Maar ik lust nog veel meer en sommige dingen lust ik helemaal niet. Ik heb een leuk idee: jullie mogen raden wat ik lust en wat ik niet lust.

- Iedereen krijgt een groene kaart met een blijde Jerom en een rode kaart met een boze Jerom.

Als Jerom lust wat op de tekening staat, steken jullie een groene kaart op. Als hij het niet lust, de rode. Eerst gaan we eens oefenen. We steken allemaal de groene kaart omhoog. En nu allemaal de rode kaart.

Eerst steekt de groep die...(aan de venster, op de mat... omschrijf de deelgroep) zit de rode kaart omhoog. Nu steekt de andere groep de groene kaart omhoog.

- Wissel voldoende af tot de kinderen vertrouwd zijn met de kleuren.
- Je hebt een stapel met tekeningen. Een kleuter komt naar voren en neemt de bovenste tekening. Hij draait ze om en mag vertellen wat het is. De anderen mogen helpen als dit niet lukt. Jerom vertelt dan of hij dat lust en waarom. Als de tekeningen in de juiste volgorde liggen kan je de tekstjes op het werkblad gebruiken. Dan komt een volgende kleuter, enz.

Nabespreking

Jerom eet niet alles, Jerom eet alles wat in de natuur groeit. De plantjes, de afgevallen bladeren en vruchten en de takjes. Alles wat in de natuur groeit, wordt ook opgeruimd door de natuur.

Wat gebeurt er met dingen die Jerom niet lust als die in de natuur gegooid worden. Die blijven liggen. Zeer lang. Dat is vuil. Daar is het niet prettig om te wonen voor Jerom en zijn vrienden. Dat mag dus niet. Wat Jerom niet eet, zouden we zo weinig mogelijk moeten gebruiken. Dan voorkomen we dat er afval komt.

Wat Jerom lust noemen we GFT. Zullen we dat volgende keer leren. GFT?

DOEACTIVITEIT

- Laat de kinderen op de overzichtstekening de lekkere dingen voor Jerom groen kleuren en de niet eetbare rood. Of laat de kinderen de lekkere dingen vrij inkleuren en de andere niet.

WERKBLAD

- **BLAD.** *Kennen jullie dit nog? Steek de groene of de rode kaart op. Groene kaart, ja. Hoe noemen we dit? Een blad.*
- **APPEL.** *Dat lusten jullie zelf allemaal wel. En Jerom? Steek de groene of de rode kaart op. Jerom lust dit ook. Hoe noem je dit? Een appel. En een appel groeit aan een boom. Net als noten. Jerom lust alles wat de natuur maakt. Geven we appels aan Jerom? Neen, die eten we liever zelf op. Wat geven we wel aan Jerom? Het klokhuis en de schillen.*
- **BLIK.** *Zou Jerom dit lusten? Steek de groene of de rode kaart op. Neen hoor, dat lust Jerom helemaal niet. Dat wordt nooit mals en zacht, dus kan Jerom het ook niet opeten. Hoe heet dit? Een blik of blikje. Groeit een blikje in de natuur? Neen, de mensen maken dat in fabrieken. Wat de mensen maken in fabrieken maakt Jerom ziek. Dat mag je nooit in de natuur gooien!*
- **NOOT.** *En dit? Steek de groene of de rode kaart op. Ja, ook dit lust Jerom natuurlijk. Weten jullie nog dat Jerom al eens een noot op zijn kop gekregen heeft? Dat deed pijn. Maar als de noot lang genoeg blijft liggen, dan wordt ze lekker mals en is het een heerlijk toetje voor alle diertjes in het bos.*
- **FLES.** *Wat denken jullie, zou Jerom dit lusten? Steek de groene of de rode kaart op. Neen, dat lust Jerom helemaal niet, dat wordt nooit mals. Dat kan Jerom niet opeten. Hoe heet dit? Een fles. Een glazen fles. Groeit een fles in de natuur? Neen, de mensen maken dat in een fabriek. Ook plastic flessen lust Jerom niet. Jerom wordt ziek van plastic.*
- **TAMME KASTANJE.** *En dit? Steek de groene of de rode kaart op. Ja, ook dit lust Jerom natuurlijk. Net als de noot wordt de kastanje lekker mals en is het een heerlijk snoepje voor alle diertjes in het bos. Kennen jullie nog andere dieren die noten en kastanjes eten? Juist, de eekhoorntjes en de vogels. Kennen jullie nog andere bosvruchten? Beukennootjes en eikels.*
- **BOKAAL.** *Dit is wel iets heel handigs. Om eten in te bewaren bijvoorbeeld. Zou Jerom dat ook lusten? Steek de kaarten eens op. Nee, dat lust Jerom niet. Dat is net als de fles van glas gemaakt. Glas is veel te hard voor Jerom. Glas in de natuur maakt Jerom verdrietig.*
- **BLAD (halfverteerd).** *Dit is gemakkelijk, niet? Steek de groene of de rode kaart op. Groene kaart, ja. Waarom was deze vraag gemakkelijk? Omdat je kan zien dat Jerom en zijn vriendjes er al aan gepeuzeld hebben.*
- **WORTEL.** *Wat is dit? Ik ken een dier dat dit graag eet! Jullie ook? Natuurlijk, een konijn. Zou Jerom dit ook lusten? Steek de groene of de rode kaart op. Denken jullie van wel? Ja, een wortel is heel gezond voor mensen en dieren.*
- **BRIK.** *En wat is dit? Zou Jerom dit ook lusten? Steek de groene of de rode kaart op. Neen, Jerom lust dit niet. Het groeit niet aan een boom, het komt niet uit de grond. Het wordt gemaakt in een fabriek. Wat mensen maken in fabrieken maakt Jerom ziek.*
- **BANAAN.** *En wie lust dit? Lust Jerom dit ook? Steek de groene of de rode kaart op. Zeker. Maar met de schil kan Jerom zijn buikje al flink rond eten. Eten jullie de banaan maar op. Elk zijn deel. Jullie de banaan en Jerom de schil.*
- **PREI.** *Wat is dit? Kijk eens goed. Steek de groene of de rode kaart op. Lust Jerom dit? Jazeker. Dit is een heel lekkere groente. Wat kan je ermee maken? Soep bijvoorbeeld.*
- **PLASTIC ZAK.** *Steek de groene of de rode kaart op. Zou Jerom dit lusten? Neen. Dit is plastic. Jerom wordt ziek van plastic.*

GROENTE-, FRUIT- EN TUINAFVAL

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 10 *GFT-kringloop*, blz. 11 *Anorganische materialen*, blz. 12 en 13 *Organische materialen*, blz. 15 en 16 *GFT-emmer(s)*.
- Oude tijdschriften om foto's en tekeningen uit te scheuren.

WERKWIJZE

- Uit de vorige les heb je al enkele fiches met GFT. Vul die aan. Laat de kleuters allerlei foto's en tekeningen uit tijdschriften scheuren, knippen of prikken.
- Leg ze op twee stapels: één met alles wat Jerom lust en een andere met wat Jerom niet lust.
- Verdeel de stapel met wat Jerom lust in drie, met medewerking van de kinderen.
- Begin met enkele gemakkelijke tekeningen: een appel en een peer.

Dit is een appel. En dit is een peer. We weten al dat Jerom dit lust. Hoe noemen we een appel en een peer? Weet iemand dat? Een ander woord voor een appel en een peer en een banaan. Heel goed: fruit. Dat is onze eerste emmer. De emmer met de F van fruit. Wie zijn naam begint met een F? Wie heeft in zijn familie iemand met een naam die begint met een F?

Doelstelling

De kleuters weten wat GFT betekent.
De kleuters kunnen voorbeelden van organische materialen geven en deze bij de drie letters plaatsen.

Band met ontwikkelingsdoelen

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Technologie.
Muzische vorming. Beeld.
Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Nederlands. Lezen.
Nederlands. Schrijven.
Nederlands. Taalbeschouwing.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 3 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*
Kleuters 14 *Wat mag er in het compostvat?*

- Neem vervolgens enkele gemakkelijke tekeningen van groenten, een wortel en een prei.

Dit kennen we ook al. Weet iemand hoe we dit noemen. Een wortel en een prei samen. Heel goed: groenten. De emmer van de groenten. Wie zijn naam begint met een G? Wie heeft in zijn familie iemand met een naam die begint met een G?

- Doe hetzelfde met tuinafval. Noten, bladeren, takken en gras zijn tuinafval.

Nu hebben we drie emmers voor Jerom met drie letters erop. Deze drie letters betekenen: groenten, fruit en tuin. Al het afval van groenten, fruit en uit de tuin lust Jerom. Daarom noemen we dat het GFT-afval.

DOEACTIVITEIT

- Inkleuren van de tekeningen met de GFT-emmers en bijtekenen van GFT-afval.

JEROM COMPOSTWORM EN ZIJN VRIENDJES

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 17, 18 en 19 *Bodemdieren*.
- In de map *Handleiding Deel F Allemaal beestjes*.
- Zie werkblad met enkele versjes achteraan dit lesje.

WERKWIJZE

Vorbereiding

- Zie werkblad. Kopieer de tekeningen op A4 of vergroot ze naar A3, knip ze in vier op fotoformaat, perforeer ze en doe er een kartonnetje voor en achter. Met twee touwtjes vastmaken: dit is het fotoboek van Jerom.
- Lees *Handleiding Deel F Allemaal beestjes*.

Activiteit

- De kinderen roepen Jerom. *Jerom, kom!*
- Jerom vertelt dat hij wel graag op bezoek is in de klas, maar 's avonds als iedereen naar huis is, is hij zo alleen. Hij mist zijn vriendjes.

Doelstelling

Band met ontwikkelingsdoelen

De kleuters ontdekken dat er veel 'leven' in de strooisellaag en/of in het compostvat is.

Nederlands. Luisteren.

Nederlands. Spreken.

Nederlands. Lezen.

Nederlands. Schrijven.

Nederlands. Taalbeschouwing.

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Niet-levende natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 1 *Jerom Compostworm op bezoek*

Kleuters 6 *Op bezoek bij Jozefien Regenworm*

Kleuters 7 *Flor Duizendpoot*

Kleuters 15 *We knutselen een pissebed*

Kleuters 19 *De krant van Jerom*

Kleuters 20 *Afscheid van Jerom*

Kennen jullie mijn vriendjes? Wel ik heb een fotoalbum bij. Zullen we samen eens kijken?

- De kinderen proberen aan de hand van tekeningen te raden welk diertje het is. Samen met de kinderen wordt een leuke voornaam bedacht.

DOEACTIVITEIT

- De kinderen vertellen wat ze weten over de vrienden van Jerom en kleuren het fotoboek van Jerom in. Samen met de kinderen bedenk je nog enkele versjes.

WERKBLAD

Flor Duizendpoot – kronkelt altijd voort
zomaar zestig pootjes
heeft de duizendpoot
maar vallen doet hij nooit

Fred en Colet – allebei een pissebed
vocht onder een steen
blaadjes, fruit, een vliegje
lusten ze als geen één

Stin en Jeanine Spin – let op vlieg er niet in
het vangnet is zo wonderfijn
van spinnendraad gesponnen
het lijkt wel kant te zijn

Hypoliet Mier – werkt altijd voor vier
lig je lekker in het gras
kruipt hij in je sok, je broek, je jas
een prik – je weet dat hij het was

Virginie Cognac, de slak – draagt haar huisje met gemak
ze slijmt zo rustig langzaamaan
voelt met haar hoorntjes overal aan
maar trekt zich in, kom je eraan

Klaartje Springstaartje – is nooit alleen
ze springt zo lekker in het rond
ze eet zoveel en is gezond
zo zorgt ze voor onze goede grond

OP BEZOEK BIJ JOZEFIEN REGENWORM

MATERIALEN

- Zie werkblad met luistertekst achteraan dit lesje.
- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 20 *Jozefien Regenworm*, blz. 21 *Instructieblad knutselen met wc-rolletjes*.
- Zie de map *Handleiding Deel F Allemaal beestjes*: 2.1 *De regenworm*, 2.2 *De compostworm*.
- Een strikje voor Jerom.

WERKWIJZE

- Jerom wordt geroepen. *Jerom, kom!*

Jerom mag vandaag op bezoek bij Jozefien. Jerom is zenuwachtig. Hij is verliefd, verliefd op Jozefien. Wat moet hij aantrekken? En wat moet hij zeggen als Jozefien vraagt of hij samen met haar in hetzelfde huisje wil gaan wonen? Zo diep onder de grond gaan wonen zoals Jozefien, dat is niks voor Jerom.

- Ga naar de leestekst *Jerom is verliefd* op het werkblad.

Wat is dat kinderen? Wie weet nog wat er aan de hand is met Jerom? Waarom is Jerom zo zenuwachtig? Jerom is verliefd! Maar hij is niet zo blij. Hoe komt dat? Waarom mag hij niet verliefd zijn op Jozefien Regenworm? Wie weet nog wat het verschil is tussen een regenworm, zoals Jozefien, en een compostworm, zoals Jerom? En hoe heeft Jerom dat opgelost?

Doelstelling

Band met ontwikkelingsdoelen

Schakellessen in dit pakket

De kleuters kennen het verschil tussen een regenworm en een compostworm.

Nederlands. Luisteren.

Nederlands. Spreken.

Nederlands. Lezen.

Nederlands. Schrijven.

Nederlands. Taalbeschouwing.

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.

Wereldoriëntatie. Mens. Ik en mezelf.

Wereldoriëntatie. Mens. Ik en de ander.

Wereldoriëntatie. Mens. Ik en de anderen: in groep.

Kleuters 1 *Jerom Compostworm op bezoek*

Kleuters 5 *Jerom Compostworm en zijn vriendjes*

Kleuters 7 *Flor Duizendpoot*

Dus als we een lange worm tegenkomen die diepe gangen in de grond maakt, is het waarschijnlijk familie van Jozefien Regenworm. En als we een kleinere worm tegenkomen die niet zo diep leeft, is het familie van Jerom Compostworm.

Varianten

- Je vraagt of iemand van de klas al eens verliefd is geweest en houdt daar een gesprek over.

DOEACTIVITEIT

- Een tekening van Jozefien Regenworm bestempelen en uitknippen. Daarna de tekening op een gekleurd blad kleven.
- Kleine en grote, korte en lange wormen knutselen met wc-rolletjes.

WERKBLAD**Jerom is verliefd!**

- Jerom is zenuwachtig en stuntelt

Hoh, vriendjes. Ik heb vannacht niet goed geslapen. Ik was zo zenuwachtig! En ik weet niet wat ik moet aantrekken. Ben ik mooi zo? Waar is mijn strikje? Jullie kijken zo raar? Ik heb het nog niet verteld natuurlijk! Ik heb gisteren een brief gekregen. Een mooie brief met bloemetjes erop! Weten jullie van wie? Van Jozefien. Jozefien de mooiste regenworm van de hele tuin. Ze is zo mooi, zo lief, zo lang... Ik krijg het er helemaal warm van! En Jozefien heeft in die brief geschreven dat ik uitgenodigd ben op haar verjaardag.

- Jerom danst en zingt

Ik ben zo blij, ik ben zo blij met dat regenwormpje van mij!

- Ineens blijft Jerom stil

... Ik heb een probleem vriendjes, een groot probleem. Ik ben verliefd op Jozefien en dat kan niet! Dat kan niet want Jozefien is een regenworm en ik ben een compostworm. We zijn natuurlijk wel allebei wormen. We kunnen verliefd zijn op elkaar. Maar toch, dat gaat zo niet onder wormen. Nee beste vriendjes, het kan niet meer. Het moet uit zijn...

Een compostworm en een regenworm zijn totaal, zijn volledig verschillend. We lijken wel een beetje op elkaar... van ver. Nee, nee, we zijn anders. Echt anders. Wacht, ik zal jullie vertellen waarom we zo anders zijn! Weet je waar Jozefien het liefst woont? Weten jullie niet waar ze graag zit de hele dag? Heel diep in de grond, wel twee meter diep. En ik, ik hou helemaal niet van diep. Ik zit liever boven de grond, in een compostvat, Daar vind ik het leuk. Geweldig. Een ietsepietsie onder de grond, akkoord. Maar, twee meter diep dat is niets voor mij! Geen sprake van. En bovendien, wat doe ik voor werk? Jerom composteert! Die maakt compost. De hele dag door. Hopen compost. Maar Jozefien niet, nee, die composteert niet! Zij graaft gangen in de grond en brengt de brokjes compost diep in de grond naar de wortels van de planten en de bomen. En dan is er nog een probleem. Jozefien is een regenworm en een regenworm wordt langer dan een compostworm. Veel langer. En als het dan feest is en we gaan samen dansen, dan lachen al mijn vrienden me uit omdat Jozefien wel twee keer zo lang is als ik.

Je ziet, Jerom heeft een groot probleem! 't Is erg!

- Plots staat Jerom stil

Of... misschien toch niet! Misschien wil Jozefien wel mijn beste vriendin worden! Dan kunnen we toch samen gaan dansen en moppen vertellen en kan ik dikwijls op bezoek gaan, en... Ja, dat ga ik haar vragen! Of Jozefien Regenworm mijn vriendin wil zijn.

- Jerom kronkelt en zingt

Ik ben zo blij, ik ben zo blij met die vriendin van mij! Waar is mijn strikje? Hier is het al! En nu ben ik weg vriendjes. Ik ga naar het feest van Jozefien!

FLOR DUIZENDPOOT

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 22 en 23 *Duizendpoot aan beek*, blz. 24 *Duizendpoot in bed*.
- Zie de map *Handleiding Deel F Allemaal beestjes 2.4 De duizenpoot*.
- Dekens, kartonnen dozen,...

WERKWIJZE

- Jerom wordt geroepen. *Jerom, kom!*
- Jerom vertelt dat hij gisteren niet goed geslapen heeft. Hij heeft gedroomd van Flor. Zal hij vertellen?
- Lees de tekst *Flor Duizendpoot*.

Doelstelling

De kinderen komen in contact met de voedselpiramide.

Band met ontwikkelingsdoelen

De kinderen weten dat sommige dieren andere dieren opeten.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Zelfredzaamheid in kind-gerichte bewegingssituaties. Lichaams- en bewegingsbeheersing.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Zelfredzaamheid. Complexe lichaams- en bewegingsorganisatie.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Opeenvolgende handelingen.

Muzische vorming. Beeld.

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.

Nederlands. Luisteren.

Nederlands. Spreken.

Nederlands. Lezen.

Nederlands. Schrijven.

Nederlands. Taalbeschouwing.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 1 *Jerom Compostworm op bezoek*

Kleuters 5 *Jerom Compostworm en zijn vriendjes*

Kleuters 6 *Op bezoek bij Jozefien Regenworm*

DOEACTIVITEIT**We spelen duizendpoot**

- Met een drietal kinderen gaan we achter elkaar staan. We nemen mekaar om het middel vast, zodat we dicht tegen elkaar staan. We gaan nu allemaal met dezelfde voet een stap vooruit. Lukt dit, dan voegen we twee groepjes samen. Met zes kinderen doen we dezelfde oefening. Begeleid de eerste stapjes door duidelijk de kant die je bedoelt aan te geven met een ruimtelijke aanwijzing, bijvoorbeeld de kant van de deur, de kant van de juf,... Laat iedereen eens proberen voor je stilaan naar een 'echte' duizendpoot gaat. Probeer met heel de klas één grote duizendpoot te vormen die minstens enkele stappen doet vooraleer te breken.
- Een duizendpoot zit veel dicht bij de grond! Dus gaan we door de knieën. Een drietal kinderen gaan achter elkaar op hun knieën zitten. Ze slaan de armen om hun voorganger en bukken zich. De kop van de duizendpoot loopt op handen en knieën, de volgende alleen op de knieën, 'leunend' op de voorganger. Door gelijktijdig te bewegen kan de duizendpoot op stap gaan. Als dit lukt, kan je een duizendpoot maken met zes kinderen.
- Met kleuters is het af te raden om duizendpoot te spelen door geknield achter elkaar de enkels te laten vastnemen. De motorische coördinatie is nog lang niet perfect. Voeten dichtbij gezichtjes is niet veilig. Wil je deze coördinatie-oefening met een gelijktijdige arm-been beweging toch proberen, zorg dan dat alle schoenen uit zijn en laat de duizendpoot langzaam en begeleid stappen. *Stap één, iedereen mee? Stap twee, goed zo, en drie...*
- De voorgaande oefeningen kan je uitbreiden met oefeningen op links en rechts. Onze duizendpoot leert wat links en rechts is. Op de linkerhand krijgen de kleuters een rode stip, op de rechterhand een blauwe. Rood is links, blauw is rechts. *We beginnen met onze linkerpoten! Stop. En we beginnen terug met onze... linkerpoot. Stop. En nu beginnen we met onze... rechterpoot. Stop. En we gaan wisselen, we beginnen nu met onze...rechterpoot.*
- Je kan de voorgaande oefeningen nog uitbreiden. De duizendpoot trekt door gangen en hopen die gemaakt worden door de andere kinderen, die twee per twee de handen geven. En wisselen maar. Tot iedereen aan de beurt is geweest.
- Eventueel kunnen jassen of dekens er echte hopen van maken. Kartonnen dozen kunnen hier een echte 'ondergrond' voorstellen.

WERKBLAD**De moeder van de duizendpoot**

De moeder van de duizendpoot
 is vreselijk ontevreden
 want haar zoontje is zojuist
 in de sloot gegleden
 en als je even rekent,
 weet je wat dat betekent
 op zijn hoofd een grote buil
 en duizend sokjes vuil.

Uit: Han G. Hoekstra. Rijmpjes en versjes uit de nieuwe doos.

Flor Duizendpoot

Dag beste kinderen !

Vandaag wil ik jullie een heel speciaal dier voorstellen. Zoals jullie al wel weten leven we met heel veel diertjes onder de bladeren in het bos. Iedereen heeft daar zijn taak. Zo helpen wij mekaar. Takjes of noten en kastanjes die voor mij nog veel te hard zijn, worden door andere diertjes zachter gemaakt. Zo kan ik ze ook eten.

Maar er zijn ook gevaarlijke diertjes bij. Echte rovers. Nee, geen leeuwen die herten opeten. Of vossen die kippen opeten. Bij ons zijn dat: spinnen, mijten en duizendpoten. Ik vertel nu over een duizendpoot. Duizendpoten eten geen blaadjes of kastanjes. Duizendpoten eten andere dieren op.

Als Flor Duizendpoot komt aangekronkeld, zeggen we tegen mekaar, sssst, Flor komt eraan. Dan verstoppen we ons en blijven we allemaal stil zitten. Maar soms is er iemand niet snel genoeg. Of moet er iemand niezen. Dan grijpt Flor hem vast en peuzelt hem op.

Gelukkig heeft Flor niet altijd honger. Dat kunnen we wel zien aan zijn buikje. Als dat rond en dik is, hoeven we niet bang te zijn. Dan kunnen we met Flor ook spelen. Voor kleine diertjes is het prettig om op het lange lijf van Flor te kruipen. Maar ik blijf toch altijd voorzichtig.

Flor lust helemaal geen blaadjes en groenteafval. Zijn maag doet heel veel pijn als hij dat eet. Hij moet wel andere diertjes eten. Dat gebeurt wel meer in de natuur. We noemen dat de kringloop van de natuur.

Ik heb al verteld dat ik niet goed tegen licht kan en dat ik graag onder de bladeren blijf zitten. Maar ik doe dat ook omdat ik voor alle vogels een echt snoepje ben. Dat heb je misschien al wel gezien. Als de vogels op het gras zitten, pikken ze in de grond. Ze zijn op zoek naar stukjes brood en kaas die de mensen hebben achter gelaten, maar ook naar echte snoepjes: duizendpoten, spinnen, en... wormen. Ik zit ook in die kringloop van de natuur. Brrr... ik krijg er rillingen van. Ik kruip maar weer in mijn schuilplekje.

TELLEN MET JEROM

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen* blz. 25 *Twaalf groepen diertjes*.

WERKWIJZE

Vorbereiding:

- Vergroot de tekeningen van het werkblad eerst op A3. Knip de twaalf tekeningen uit.
- Leg alle tekeningen omgekeerd op een tafel. Neem een tekening. Laat de kinderen goed kijken. Laat ze tellen hoeveel dieren er op de tekening staan.
- Neem een tweede tekening. Vraag of er minder, meer of een gelijk aantal dieren staan op de tweede tekening.
- Steek de kaartjes door mekaar en herneem. Doe dit nog enkele malen.

DOEACTIVITEIT

- Er zijn diverse domino's in omloop met bodemdierjes. (Zie website VLACO: www.vlaco.be). Bij het leggen van het blokje moet men zeggen of er op het tweede deel meer of minder diertjes staan.

Doelstelling

De kinderen kennen de begrippen meer en minder.
De kinderen kennen verschillende bodemdierjes.

Band met ontwikkelingsdoelen

Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Wiskundige initiatie. Getallen.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 1 *Jerom Compostworm op bezoek*
Kleuters 5 *Jerom Compostworm en zijn vriendjes*
Kleuters 6 *Op bezoek bij Jozefien Regenworm*
Kleuters 7 *Flor Duizendpoot*

IEDER KNUTSELT ZIJN JEROM

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 26 *Instructieblad Jerom knutselen*, blz. 7 *Instructietekening Jerompop*.
- Getekende ogen van Jerom in voldoende aantal.
- Getekende tong van Jerom in voldoende aantal.
- (Oud) papier of stoffen doeken.
- Oude sokken
- Stokjes van ongeveer 25 centimeter lang.

WERKWIJZE

- Er zijn heel veel Jerommen. In elk compostvat, in elke tuin werkt Jerom met veel vrienden en familieleden. We maken elk een Jerom.
- Geleide knutselactiviteit. Jij doet het voor.
- Met een oude sok knutselen we voor elk een eigen Jerom.
- Met stukjes stof of papier vullen we de tenen en de helft van de voet van de sok op. Papier of stof verfrommelen we tot een prop. Dat is de kop. In deze prop steken we een stokje. Hierbij kan je de kinderen best helpen.
- De ogen knip je of prik je uit en kleef je met lijm op de sok. Met de tong gebeurt hetzelfde.

Doelstelling

Band met ontwikkelingsdoelen

Schakellessen in dit pakket

De kleuters knutselen een handpop.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Klein-motorische vaardigheden in gevarieerde situaties.

Muzische vorming. Beeld.

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.

Wereldoriëntatie. Technologie.

Nederlands. Luisteren.

Nederlands. Spreken.

Nederlands. Taalbeschouwing.

Kleuters 1 *Jerom Compostworm op bezoek*

RITME EN MUZIEK MET JEROM

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 17, 18 en 19 *Bodemdieren*.

WERKWIJZE

- Knip de tekeningen van de leesfriezen los.
- Benoem de losse prenten. *Compostworm – Pissebed – Duizendpoot – ...*
- Hang de prenten op en zeg de woorden ritmisch. Ga heen en weer gaan tussen de prenten: *Com-post-worm – Pis-se-bed – Mijt – Dui-zend-poot – Com-post-worm – Spring-staart – Pis-se-bed – Mil-joen-poot – Mijt – ...*
- Verplaats de prenten en doe hetzelfde. De kleuters maken de begrippen los van de ruimtelijke plaats die ze hadden.
- Geef het ritme mee aan met handgeklap, met twee stokjes op elkaar of met een rammeldoosje,... en bouw zo verder op tot een 'orkest'.
- *Ik hoor je niet, maar ik zie je mond wel bewegen en ik hoor wel je geklap.* Geef het ritme aan, lees de prenten heel zacht.

Doelstelling

De kleuters ontwikkelen ritmegevoeligheid.

Band met ontwikkelingsdoelen

De kleuters kennen woorden met meer lettergrepen.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Klein-motorische vaardigheden in gevarieerde situaties.

Muzische vorming. Muziek.

Muzische vorming. Beweging.

Muzische vorming. Attitude.

Nederlands. Luisteren.

Nederlands. Spreken.

Nederlands. Lezen.

Nederlands. Schrijven.

Nederlands. Taalbeschouwing.

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.

Wereldoriëntatie. Technologie.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 11 *Sluipen, bewegen en springen met Jerom*

DOEACTIVITEIT

- Onder de woorden staan telkens vier blaadjes.
- De kinderen kleuren zoveel blaadjes in als er letterstukjes in het woord zijn.

SLUIPEN, BEWEGEN EN SPRINGEN MET JEROM

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 17, 18 en 19 *Bodemdieren*.
- Een oude slaapzak, een jutezak,...

WERKWIJZE

- Je vertelt dat er zoveel verschillende dieren zijn, met poten, zonder poten, met vleugels,...

Hoe zou het zijn om zo'n dier te zijn? Hoe moeilijk moet het zijn om zonder poten voort te bewegen? Kunnen wij alles doen wat Jerom kan en wat zijn vriendjes kunnen?

- Gebruik het fotoalbum uit *Kleuters 5 Jerom Compostworm* en zijn vriendjes om nieuwe bewegingen uit te denken.
- Zie doeactiviteit.

Doelstelling

Kleuters voelen het belang van ledematen.

Band met ontwikkelingsdoelen

Kleuters krijgen inzicht in de verschillen tussen dieren.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Klein-motorische vaardigheden in gevarieerde situaties.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Opeenvolgende handelingen.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Bewegingsantwoorden.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Handelend omgaan met betekenisinhouden.

Muzische vorming. Muziek.

Muzische vorming. Beweging.

Muzische vorming. Attitude.

Muzische vorming. Beeld.

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 1 *Jerom Compostworm op bezoek*

Kleuters 5 *Jerom Compostworm en zijn vriendjes*

Kleuters 6 *Op bezoek bij Jozefien Regenworm*

Kleuters 7 *Flor Duizendpoot*

Kleuters 10 *Ritme en muziek met Jerom*

DOEACTIVITEIT

- Sluipen. We zijn Jerom. We kruipen op handen en voeten rond. We komen een vriend worm tegen. Wormen kruipen soms over mekaar verder. Twee per twee kruipen we onder en over mekaar. Gaat dit gemakkelijk ?
- Plat sluipen. Hebben we Jerom al eens goed bekeken? Jerom heeft geen benen en geen knieën. We worden een echte Jerom met onze handen voor ons uit. Met de armen gestrekt voor ons, sluipen we verder. Is dat moeilijker?
- Nu houden we onze armen dicht tegen ons lichaam. Dat wordt alsmaar moeilijker. Een oude slaapzak kan hierbij een handig hulpmiddel zijn.
- Maar Jerom kan nog veel meer, die kan ook zijn bips omhoog steken. We gaan op onze buik liggen, de handen naast het lichaam en onze bips omhoog. Valt niet mee, of wel? En terzelfdertijd kan Jerom ook nog zijn kop en zijn staart in de lucht steken. Wie kan er nog zijn voeten omhoog steken?
- We kunnen ook eens languit op de rug gaan liggen met het hoofd omhoog en de voeten omhoog .
- En een springstaart, hoe zou die lopen? Die loopt natuurlijk niet, die springt met zijn staart! Onze staart zijn onze benen. Die houden we samen en zo springen we. Eventueel kunnen we, met onze benen samen in de slaapzak springen.

HET WONDERE LEVEN IN HET COMPOSTVAT

MATERIALEN

- Zie werkblad met lied en luistertekst achteraan dit lesje.
- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 27 *Compostvat met kinderen*, blz. 28 *Compostvat en emmer*, blz. 29 *Compostvat en beluchtingsstok*.

WERKWIJZE

- *We hebben al heel wat van Jerom geleerd. Hij heeft ons zijn fotoalbum laten zien en hij heeft ons geleerd dat de diertjes in het compostvat heel wat werk voor ons doen. Maar misschien kan hij ons nog iets meer vertellen over hoe de diertjes werken en leven in het compostvat. Zullen we Jerom eens roepen en luisteren wat hij ons nog kan vertellen?*
- De kinderen roepen Jerom. *Jerom, kom! Jerom, kom!*
- Lees de tekst op het werkblad *Het leven in het compostvat*, deel 1.

Doelstelling

De kleuters begrijpen dat lucht belangrijk is voor de compostdierpjes.

Band met ontwikkelingsdoelen

De kleuters kunnen een liedje zingen over het compostvat.

Muzische vorming. Muziek.

Muzische vorming. Drama.

Muzische vorming. Beweging.

Nederlands. Luisteren.

Nederlands. Spreken.

Nederlands. Lezen.

Nederlands. Schrijven.

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 1 *Jerom Compostworm op bezoek*

Kleuters 5 *Jerom Compostworm en zijn vriendjes*

Kleuters 6 *Op bezoek bij Jozefien Regenworm*

Kleuters 7 *Flor Duizendpoot*

Kleuters 12 *Het wonderde leven in het compostvat*

Kleuters 13 *Composteren kan je leren*

Wie kan me vertellen wat Jerom Compostworm vandaag gedaan heeft?

- De kinderen vatten deel 1 van de luistertekst samen.

Jerom mag ik een vraagje stellen?

Natuurlijk, vraag maar.

Wel Jerom, als alles zacht gemaakt wordt in het compostvat, dan wordt het toch een papje? Is dat niet gevaarlijk?

Krijg je dan wel genoeg lucht?

- Jerom gaat verder met deel 2 van de tekst. Waarom moet Jan lucht en harde stukjes in het vat brengen?

Ik heb een liedje gemaakt over het natte compostvat. Zullen we dat samen leren zingen?

- Je zingt voor en het liedje wordt stapsgewijs aangeleerd. Andere tekst op de melodie *In het bos daar staat een huisje*.

Varianten

- Een brief van Jerom. Je leest een brief voor van Jerom omdat hij druk bezig is met composteren. In de brief komen de elementen aan bod uit de tekst *Het leven in het compostvat*.

DOEACTIVITEIT

- De kleuters kleuren de tekening *Compostvat met kinderen*.
- De kinderen maken een tekening over wat Jerom verteld heeft.
- Als je het liedje aangeleerd hebt, kan je er gebaren bij verzinnen.
- De kinderen maken een tekening bij het liedje.

WERKBLAD

Lied

In het vat daar wonen diertjes,
eten bladeren zacht en gaar,
zonder lucht en zonder takjes
plakt het aan elkaar.

Help ons, help ons, 't is te nat,
het compostvat wordt een bad;
krijgen wij hier niets van lucht,
't wordt onze laatste zucht!

Het leven in het compostvat

Deel 1

Dag vriendjes!

Het was weer een drukke dag in het compostvat! Weet je waarom? Wel deze morgen werd ik wakker en ik hoorde een geluid. Het deksel van het compostvat ging open en er viel een beetje zonlicht binnen. Het scheen recht in mijn ogen. Mijn vriendjes en ik kropen weg omdat we niet zo van licht houden. Het was Jan die ons nieuw eten bracht. Grote brokken etensresten vielen in het vat. Omdat ik niet zo bang ben als

de mijten en de springstaarten ben ik als eerste gaan kijken. Er zaten heerlijke klokhuizen tussen, prei-bladeren, lekkere verlepte bloemen, dikke aardappelschillen,... en mals koffiegruis. Mmm, stuk voor stuk lekkere hapjes. Direct kronkelde ik terug naar beneden om mijn vriendjes te vertellen wat er allemaal op het menu stond. Dan hebben we het werk verdeeld. Je weet nog wel dat wormen geen tanden hebben. Ik kan alleen de zachte stukjes opzuigen. Dus gaan eerst andere diertjes aan de slag. Die maken de harde stukjes zacht. En daarna kan ik aan het werk. Ik zuig en eet alles wat zacht is op en maak er compost van. Weet je nog wat compost is? Dat zijn mijn kakjes. De planten eten dat graag en zo worden ze groot, sterk en gezond. Je ziet, alle diertjes smullen en knabbelen aan het verse eten en maken er op deze manier compost van. En als we klaar zijn brengt Jan ons alweer vers eten.

Deel 2

Soms wordt het wel een natte boel. Hebben jullie al eens in een compostvat gekeken? Als alles zacht gemaakt is, wordt het soms een papje. En dat kleeft en plakt heel erg. Ik ben een compostworm en ik kan dan nog altijd goed kronkelen. Maar voor sommige van mijn vriendjes, de diertjes met pootjes, wordt het zo heel moeilijk om te kruipen. Ze zitten dan vast. Als het té plakkerig en té kleverig wordt, moeten we Fred Pissebed altijd lostrekken. Dat is een heel gedoe en dan lachen we nogal. Fred Pissebed is niet zo glad als ik en plakt dan met zijn pootjes en lijf vast. Hij zit daar dan de hele de tijd te jammeren en te snikken. Fred Pissebed heeft de hardere stukjes in het vat echt nodig om op te klauteren en zich vast te houden. Hij houdt niet van een kleverige boel. Fred zal nooit bij mij op bezoek komen als ik in een kleverig pakje zit omdat hij bang is dat hij weer vast zal geraken. Gelukkig komt Jan af en toe wat meer lucht in het compostvat brengen. Hij doet dat met een beluchtingsstok. Die lucht verkwikt ons allemaal. We kunnen daarna weer met een frisse kop verder eten en composteren. En een keer per jaar maakt Jan het vat helemaal open. Jan neemt zijn riek om alles om te keren. Dan is het kermis. Mijn vriendjes en ik worden dan zo door elkaar geschud en alles draait dan om ons heen. Soms kruip ik vlug onder het vat want van teveel draaien word ik duizelig. Maar daarna is alles heerlijk. Jan mengt dan nieuwe harde stukjes hout en stro in het vat zodat alles niet meer zo plakkerig en kleverig is en we gemakkelijker in het vat rond kunnen kruipen. Dan hoor je Fred Pissebed de hele dag zingen. Hij is dan niet meer bang om vast te raken en is heel blij. Goed onthouden dat het compostvat niet té nat mag worden. Op tijd lucht en harde stukjes erin brengen. Daag!

COMPOSTEREN KAN JE LEREN

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 29 *Instructieblad kijkkastje*, blz. 30 *Compostvat prikken*.
- Kijkkastje gevuld met compost, half verteerd materiaal en vers materiaal.
- Loeppotjes en vergrootglas.
- Uitgerijpte compost om te tonen en over de planten in de klas te verdelen.

WERKWIJZE

Wie kan me nog vertellen wat Jerom en zijn vriendjes voor ons doen? En waar doen ze dat? In het bos zorgen ze dat alle bladeren en takken die afgewaaid zijn, gecomposteerd worden. Ze ruimen het bos op. Is er nog een andere plaats waar we Jerom kunnen tegenkomen? Ja, in de tuin. En waar zit hij dan meestal: in een compostvat of in een composthoop of in een compostbak? Wie heeft er thuis een compostvat, of een -bak, of een -hoop?

Jerom heeft ons verteld dat we hem moeten helpen. Wie weet nog wat er in het compostvat gebeurt als wij geen handje helpen? Dan wordt het te nat! Wat moeten we dan doen? We moeten er droge stukjes bijvoegen. Waar moeten we nog voor zorgen? Dat er genoeg lucht is voor de diertjes in het compostvat. Dan zetten wij of onze papa of onze mama, het vat om.

Ik heb vandaag iets meegebracht zodat jullie kunnen zien hoe het er binnen in een vat uit ziet.

- De kinderen gaan in een kring zitten rond het kijkkastje.

Wie kan me hier iets over vertellen? Ja, er zijn verschillende lagen. Een verse laag, een bijna opgegeten laag en een

Doelstelling

De kleuters begrijpen dat composteren in de tuin vergelijkbaar is met het composteringsproces in het bos maar toch ook anders.

Band met ontwikkelingsdoelen

Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Nederlands. Lezen.
Nederlands. Schrijven.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 2 *De natuur ruimt zelf op*
Kleuters 3 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*
Kleuters 4 *Groente-, fruit- en tuinafval*

compostlaag. Weet je nog dat Jerom ons vertelde hoe Jan verse etensresten in het compostvat gooide? Welke laag zou dat zijn? Juist, de bovenste laag. Hier zit Fred Pissebed graag. Hier is het nog een beetje droger dan dieper in het vat. Anders kleeft hij vast, weet je nog? De tweede laag is de laag waar alles al zachter gemaakt is. Wie zit daar graag? Jerom, die zit daar zijn buikje vol te slurpen. En de onderste laag? Zit daar nog eten in voor de diertjes? Neen, dat is compost. Dat is de laag die wij kunnen gebruiken om aan de planten te geven. Wie weet nog welke lagen er zijn? Wie kan ze komen aanduiden?

Ik heb compost meegebracht. Uit welke laag komt compost? De onderste laag. Doe je ogen dicht en ruik eens. Wat ruik je? Grond. Stinkt het? Helemaal niet. Welke kleur heeft compost? Zwartbruin. Is compost nat? Nee, eerder korrelig. Waar gaan we de compost voor gebruiken? Voor de planten. De planten vinden dat lekker. We gaan de compost verdelen over de plantenspotten in de klas.

Varianten

- Op bezoek bij een compostmeester.

De les kan gegeven worden rond het compostvat van de school of van een ouder. Dan dient de mantel verwijderd te worden om de lagen te kunnen zien.

DOEACTIVITEIT

- De kinderen observeren in het kijkkastje of in de meegebrachte compost de compostdierjes. Je haalt er het fotoboek uit les 5 terug bij en herhaalt deze les.

WAT MAG ER IN HET COMPOSTVAT?

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 30 *Compostvat in papier*, blz. 31 *Hoofdjes muizenrapjes*.
- Je kan de werkbladen, kaarten en de fiches hergebruiken die horen bij *Kleuters 3 Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*
- Zie de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 11 *Anorganische materialen*, blz. 12 en 13 *Organische materialen*.
- Stroken papier om muizenrapjes te maken.
- Een doos of vuilbak om de anorganische materialen in te gooien, eventueel een PMD-zak.

WERKWIJZE

Vorbereiding

- Maak eerst zelf een compostvat. Gebruik de tekening in de map blz. 30. Vergroot ze op A3, eventueel op groen papier. Je kan de uitvergroete tekening ook aanbrengen op karton. Volg de instructies en je hebt een twee-dimensioneel compostvat met openklappend deksel. Via muizenrapjes komen de bodemdierpjes kijken.
- Maak muizenrapjes met de kleuters. Leg twee gelijke stroken papier of licht karton over elkaar, in een hoek van 90°.

Doelstelling

Band met ontwikkelingsdoelen

Kleuters weten wat in het compostvat mag.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Groot-motorische en klein-motorische vaardigheden in gevarieerde situaties. Klein-motorische vaardigheden.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Opeenvolgende handelingen.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Bewegingsantwoorden.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Handelend omgaan met betekenisinhouden.

Nederlands. Luisteren.

Nederlands. Spreken.

Nederlands. Lezen.

Nederlands. Schrijven.

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.

Wereldoriëntatie. Technologie.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 3 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*

Kleuters 4 *Groente-, fruit- en tuinafval*

- Niet er een kopje van een dier op. Vervolgens plooi je een strook over de andere, tot de hele strook opgeplooid is. Dan heb je een soort harmonica wat een bewegingseffect geeft als je het diertje aanraakt. Door lange stroken te gebruiken voor de wormen, halflange voor de duizendpoot, en korte voor mijten en voor de springstaart, blijf je dicht bij de realiteit.
- Je kan enkele van de diertjes lijmen op het compostvat.

Activiteit

- Je steekt de tekeningen één voor één in de lucht en vraagt:
BLAD. Mag dit in het compostvat? Hoe noemen we dit? Een blad. Doe het maar in het compostvat.
KASTANJE. Mag dit in het compostvat? Ja, dit lust Jerom ook natuurlijk.
APPEL. Mag dit in het compostvat? Geven we appels aan Jerom? Neen, die eten we liever zelf op. Wat geven we wel aan Jerom? Het klokhuis en de schillen. Zo heeft ieder zijn deel. Doe de tekening maar in het compostvat.
BLIK. Mag dit in het compostvat? Wat is dit? Een blik. Neen, dat mag niet in het compostvat. Dat hebben de mensen gemaakt in een fabriek. Daar worden Jerom en zijn vriendjes ziek van. Waar moet dit? In de vuilnisbak? Ja in de vuilnisbak.

Varianten

- Een kartonnen doos of waspoederton. De kinderen kleven er een dikke laag papier maché op. Als de doos bekleed is, laten we hem drogen tot het papier goed droog is. We kunnen het een kleurtje geven. De juf kan dan helpen om er een gleuf in te maken. De kinderen hebben nu hun eigen compostvat.
- Je kan zelf met een groot vel groen kartonpapier een compostvat maken. Maak eerst een cilinder. Dan maak je de cilinder wat smaller. Je maakt bovenaan voorlopig vast met nietjes en dan maak je de onderkant wat breder. Maak nu alles definitief vast. Je hebt nu een perfect conisch compostvat zonder deksel. Aan de bovenkant kan je via een muizenrapje verschillende bodemdiertjes laten bevestigen door de kleuters.
- Je kan ook een simpele papieren zak maken uit een stuk dubbel gevouwen groen papier dat je dicht niet aan de zijkanten. Aan de bovenkant laat je het open. De voorkant of voorste helft kan je nog wat ovaal uitknippen. Zo lijkt het of het compostvat open staat. Via muizenrapjes kan je de bodemdiertjes in het vat laten kijken. Je kan ook nog op dezelfde manier een vuilnisbak maken met rood papier.
- In plaats van verschillende bodemdiertjes te maken met de muizenrapjes, die op deze manier allemaal hetzelfde lijf lijken te hebben, kan je een familie van wormen maken.

WE KNUTSELEN EEN PISSEBED

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen* blz. 32 *Instructieblad pissebed*.
- Zie de map *Handleiding Deel F Allemaal beestjes 2.3 De pissebed*.

WERKWIJZE

Vorbereiding

- Kopieer voor elke kleuter een pissebed.

Inleidend gesprek

Vandaag knutselen we Fred Pissebed. Weet je nog hoe Fred eruit ziet? Staat hij in het fotoboek van Jerom? Hebben we hem nog ergens anders gezien?

Doelstelling

De kleuters kunnen touw of draad knopen.
De kleuters kunnen papier en licht karton perforeren.

Band met ontwikkelingsdoelen

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Groot-motorische en klein-motorische vaardigheden in gevarieerde situaties. Klein-motorische vaardigheden.
Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Opeenvolgende handelingen.
Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Bewegingsantwoorden.
Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Handelend omgaan met betekenisinhouden.
Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Nederlands. Lezen.
Nederlands. Schrijven.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 1 *Jerom Compostworm op bezoek*
Kleuters 5 *Jerom Compostworm en zijn vriendjes*
Kleuters 6 *Op bezoek bij Jozefien Regenworm*
Kleuters 7 *Flor Duizendpoot*
Kleuters 12 *Het wondere leven in het compostvat*

Wat weten we nog over Fred? Als het te nat wordt dan kleeft hij vast. Hij kan niet zo kronkelen als Jerom. Hij heeft een heel ander lijf. Met zeven harde delen of borstplaten. Daarom mag het voor Fred niet té nat worden in het vat. Met al zijn pootjes en zijn harde lijf blijft hij anders vastzitten. Wij gaan al die pootjes aan zijn lijfje hangen en dan hebben we onze eigen pissebed!

Activiteit

- Deze pissebedden kan je maken met de oudste kleuters die al kunnen knopen of die het kunnen leren voor deze oefening.
- Er zijn twee keer zeven rondjes aangegeven waar de kleuters de perforaties kunnen aanbrengen voor de poten, en één keer een kruisje waar eveneens een perforatie komt voor de voelsprietten. Tenslotte kleuren de kinderen de 'segmenten' in.
- Na het perforeren mogen ze de poten vastmaken. Die maken ze van stukjes inpaktouw, restjes wol,... van enkele centimeter lang. Ze maken ze met een knoopje vast in het gaatje.

Varianten

- Voor de jongere kleuters die nog niet kunnen knopen: plasticine, klei of zoutdeeg, lucifers zonder solferkopje of tandenstokers.
- Met plasticine: kan een hele week hergebruikt worden.
- Met klei: kan geschilderd worden.
- Met zoutdeeg: moet gebakken worden en kan dan geschilderd worden.

UITSTAP NAAR EEN COMPOSTTUIN

MATERIALEN

- Poster VLACO *Afvalarm tuinieren*.

WERKWIJZE

Inleidend gesprek

- Met de VLACO-poster *Afvalarm tuinieren* houden we een kringgesprek over het gebruik van compost in de tuin.

Activiteit

- Bezoek. Bij de afspraken duidelijk benadrukken dat het om kleuters gaat en dat het gebruik van compost het hoofdthema is.
- In Londerzeel, bij het Comité Jean Pain zijn er volkstuintjes waar men al meer dan twintig jaar enkel compost gebruikt. Geen kunstmest, geen pesticiden. Hier is ook de hele kringloop te zien, zowel een grote composthoop als een klein vat. Een rondleiding kost ongeveer 125 euro (5.000 fr) per groep.
- In bijna elke Vlaamse gemeente zijn er compostmeesters. Onder hen zijn er nogal wat opa's en oma's die ook overdag thuis zijn. Via de milieudienst kan je de vraag stellen of een compostmeester de kleuters in zijn tuin wil ontvangen.
- In bijna elke Vlaamse gemeente is er een demonstratieplaats thuiscomposter. Via de milieudienst kan je contacten leggen voor een bezoek.
- Als heel de school een compostproject heeft, kan je met de laatste leerjaren afspreken dat zij de kleuters vertellen over het gebruik van compost. Dit is een mooie inleiding op de les kleuters 18 *Een compostgeschenk*.

Doelstelling

De kinderen kennen compost.

Band met ontwikkelingsdoelen

De kinderen zien dat we compost gebruiken in de tuin.

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.

Schakellessen in dit pakket

Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.

Kleuters 2 *De natuur ruimt zelf op*

Kleuters 3 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*

Kleuters 5 *Jerom Compostworm en zijn vriendjes*

WAT GROEIT ER IN MIJN COMPOST?

MATERIALEN

- Zie werkblad met observatieschema achteraan dit lesje.
- In de map *Werkbladen en tekeningen* blz. 33 *Jerom strooit compost*.
- Zie de map *Handleiding deel E Composter 7 Compost: wat doe je ermee?*
- We zorgen voor drie soorten 'grond':
 1. droog wit zand, géén gele zavel
 2. goed uitgerijpte compost vermengd met aarde of zand
 3. een plastic zak.
- Drie dozen of potjes, minimaal vijf cm diep.
- Zaadjes van kervel of waterkers.

WERKWIJZE

Vorbereiding

- In principe meng je compost met minstens evenveel aarde, zand of turf. Zorg er voor dat je over goede, uitgerijpte, dus kruimelige, compost beschikt. Compost op het containerpark kan van industriële compostering komen en is vaak nog niet uitgerijpt. Dat kan de kiem van de plant verbranden.

Doelstelling

Band met ontwikkelingsdoelen

Schakellessen in dit pakket

De kinderen kennen de toepassing van compost.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Groot-motorische en klein-motorische vaardigheden in gevarieerde situaties. Klein-motorische vaardigheden.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Opeenvolgende handelingen.

Nederlands. Luisteren.

Nederlands. Spreken.

Nederlands. Lezen.

Nederlands. Schrijven.

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.

Kleuters 13 *Composter kan je leren*

Kleuters 16 *Uitstap naar een composttuin*

We kiezen voor kleine potjes die voldoende diep zijn, zodat we met zeer weinig water toekomen. Dat komt de duidelijkheid van het experiment ten goede. Een grote pot met zand houdt mogelijk net genoeg water vast om de plantjes toch te laten groeien en dat willen we net niet.

Inleidend gesprek

- Je verwijst naar de uitstap in de composttuin of naar het verhaal van Jerom die vertelde dat zijn korreltjes zo goed zijn voor de planten.

Willen we dat zelf eens uitproberen kinderen? Hoe kunnen we dat aan boord leggen?

Activiteit

- Vul elk van de drie potjes met een mengsel 'grond':
 - het eerste potje met zuiver droog wit zand
 - het tweede potje met een mengsel van compost en aarde of zand
 - in het derde potje verfrommel je een plastic zakje.
- Bij de aanvang van het experiment mogen enkele kleuters met een maatbekertje water geven aan alle drie de proefopstellingen.

We leggen de zaadjes van kervel of waterkers op de 'grondsoorten'. Dag na dag observeren we wat er gebeurt. Het water op de plastic blijft het best zichtbaar maar verdampt na een of twee dagen. Misschien hebben de zaadjes net voldoende water opgenomen om te kiemen maar de scheutjes zullen snel bruin worden en afsterven. In het potje met zand kiemen de zaadjes wellicht niet of sterven ook vlug af. Alleen in het potje met compost groeien de plantjes echt.

Nabespreking

- Je kan verwijzen naar de kwaliteiten van compost. Compost is net wat de plantjes nodig hebben. Het houdt goed water vast en het bevat veel vitamintjes.

DOEACTIVITEIT

- De kleuters worden betrokken bij het zeven van compost. Zij krijgen een emmer of een zak compost mee naar de klas.
- Als de school al langer een compostplaats heeft, kan je ook overwegen dat:
 - De leerlingen van het vierde of vijfde gaan zeven. De kleuters mogen kijken en krijgen een deel van de compost.
 - Een compostmeester komt langs om te zeven.
 - Je gaat zeven met een groepje kleuters. Denk eraan dat je dat niet kan met twintig kinderen ineens. Misschien elk om beurt in kleine groepjes?
- Heeft de school nog geen compostplaats of is de compost nog te jong om al te oogsten, dan ga je op bezoek bij een compostmeester of je gaat naar een demonstratieplaats thuiscomposter. Afspraken hierover kan je best met de milieudienst van je gemeente maken.
- Lukt ook dat niet, dan kan je op de meeste containerparken compost kopen, of krijg je de compost gratis mee. Het is in elk geval niet duur. Het kan een leerrijke activiteit worden om met de kinderen op bezoek naar een containerpark te gaan en daar ter plaatse compost te kopen. Als ze het zelf mogen inscheppen is het nog leuker.
- Als noodoplossing kan je met de klas in een tuincentrum compost gaan kopen. Om het voor de kinderen zo herkenbaar mogelijk te maken koop je best losse compost, geen voorverpakte.

WERKBLAD**Observatieschema**

	Pot 1: Zand	Pot 2: Compost	Pot 3: Plastic zakje
Dag 1	Start. Water gegeven. Het water was snel weggevloeid.	Start. Water gegeven. De compost blijft het langst nat.	Start. Water gegeven. Het water was het langst zichtbaar op de plastic maar is nu helemaal verdampt.
Dag 2			
Dag 3			
Dag 4			
Dag 5			
Dag 6			
Dag 7			

EEN COMPOST- GESCHENK

MATERIALEN

- Potjes om in te planten. Perspotje om plantblokjes te persen. Compost en aarde.
- Zaadjes of plantjes, vb. taghetis, zonnebloemzaad, pompoenpitten, radijsaad.

WERKWIJZE

Inleidend gesprek

We weten nu dat compost heel goed is voor de planten. Zullen we nu allemaal een plantje in goede compost zaaien en meenemen naar huis?

Activiteit

- Je mengt, samen met de kleuters, de compost half om half of twee delen op één deel compost. Mengen doe je met aarde of zand. De compost is de voeding, de rest is het houvast voor de wortels.
- De kleuters krijgen allemaal een potje met compost.
- De kinderen zaaien of planten er een bloemetje in, bijvoorbeeld taghetis, gekend als afrikaantje of stinkertje. Dat kunnen ze meenemen naar huis als geschenk op moederdag of op de dag van de grootouders. Zonnebloemzaadjes of pompoenpitten planten is ook een goed idee. Een drietal per potje is goed. Ze kunnen ze dan thuis in de tuin overplanten. In de zomervakantie blijft Jerom Compostworm, via de zonnebloem of de pompoen, aanwezig in hun leefwereld. Radijsjes zijn gemakkelijk in de klas te kweken en kunnen opgegeten worden.

Nabespreking

- Maak de kleuters er attent op dat het plantje op een lichte plek moet staan en af en toe water nodig heeft. Niet te veel. Compost houdt zeer goed water vast, dus we moeten niet overdrijven.

Doelstelling

Band met ontwikkelingsdoelen

Schakellessen in dit pakket

De kinderen kennen de toepassing van compost.

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Groot-motorische en klein-motorische vaardigheden in gevarieerde situaties. Klein-motorische vaardigheden.

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.

Kleuters 2 *De natuur ruimt zelf op*

Kleuters 13 *Composteren kan je leren*

Kleuters 16 *Uitstap naar een composttuin*

Kleuters 17 *Wat groeit er in mijn compost?*

DE KRANT VAN JEROM

MATERIALEN

- Letterstempels. Lettersjablonen. We veronderstellen dat beide aanwezig zijn in kleuterklassen.
- Tijdschriften of kranten met grote titels.
- De map *Werkbladen en tekeningen*.

Doelstelling

De kleuters ontwikkelen interesse voor lezen en schrijven.
De kleuters brengen aan de ouders verslag uit van hun schoolactiviteiten.

Band met ontwikkelingsdoelen

Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Nederlands. Lezen.
Nederlands. Schrijven.
Nederlands. Taalbeschouwing.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Niet-levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Gezondheidseducatie.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Wereldoriëntatie. Technologie.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en mezelf.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en de ander.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en de anderen: in groep.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 1 *Jerom Compostworm op bezoek*
Kleuters 2 *De natuur ruimt zelf op*
Kleuters 3 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*
Kleuters 4 *Groente-, fruit- en tuinafval*
Kleuters 5 *Jerom Compostworm en zijn vriendjes*
Kleuters 6 *Op bezoek bij Jozefien Regenworm*
Kleuters 7 *Flor Duizendpoot*
Kleuters 10 *Ritme en muziek met Jerom*
Kleuters 12 *Het wonderde leven in het compostvat*
Kleuters 13 *Composteren kan je leren*
Kleuters 14 *Wat mag er in het compostvat?*
Kleuters 15 *We knutselen een pissebed*
Kleuters 16 *Uitstap naar een composttuin*
Kleuters 17 *Wat groeit er in mijn compost?*
Kleuters 18 *Een compostgeschenk*

WERKWIJZE

- Om een krant te kunnen maken dien je vooraf te bepalen hoe hij er zal uitzien en hoe de kleuters zullen meewerken. De bedoeling is om op het einde van het project een krant te hebben die we aan de ouders kunnen meegeven.
- Je vraagt na een activiteit wie iets wil tekenen. Of wie iets wil vertellen. Je zegt dat jij het nauwkeurig voor hen zal opschrijven.
- Het verslag zelf kan bestaan uit tekeningen. Je kan er iets bijschrijven. Of de kleuters zetten er met letterstempels, met lettersjablonen of met letters die ze uitknippen een woord, een naam of een korte zin bij. Bijvoorbeeld: Jerom Compostworm is mijn vriend.
- Het meegeven van het krantje maakt mogelijk dat de ouders niet alleen zien wat de kleuters doen maar eventueel mee kunnen doen. Als de kinderen in de klas composteren, kunnen wij dat thuis ook. Merk je dat ouders hier gevoelig voor zijn of worden, aarzel dan niet om met de compostmeester een activiteit voor de ouders in te richten, eventueel in samenwerking met het oudercomité.
- Voor de kleuters is het niet onbelangrijk dat wat ze in de school doen, zoals afval voorkomen, sorteren, composteren, ook thuis zo gebeurt. Anders krijgen zij moeilijk vat op de waarden die we hen hiermee willen meegeven. In de *Handleiding* staat hierover meer achtergrond die je kan gebruiken voor een woordje uitleg bij het krantje. Je kan gerust vooraf afspreken met de compostmeester dat de ouders, eventueel schriftelijk, vragen mogen stellen over composteren.

AFSCHEID VAN JEROM

MATERIALEN

- Groenten en fruit.
- Messen, kookpot, fruitschaaltjes, snijplankjes.
- Een doos voor het GFT-afval.
- De krant van Jerom.

WERKWIJZE

Vorbereiding

- Met deze les helpen we de kleuters om Jerom terug los te laten. We bouwen een afscheidsfeest voor Jerom.
- Beslis hoe je de groenten en het fruit in de klas brengt. Je kan hiervoor groenten en fruit meebrengen, of samen

Doelstelling

De kleuters nemen afscheid van Jerom.
De kleuters weten dat afscheid bij het leven hoort.

Band met ontwikkelingsdoelen

Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Nederlands. Taalbeschouwing.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Gezondheidseducatie.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en mezelf.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en de ander.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en de anderen: in groep.

Schakellessen in dit pakket

Kleuters 1 *Jerom Compostworm op bezoek*
Kleuters 2 *De natuur ruimt zelf op*
Kleuters 3 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*
Kleuters 4 *Groente-, fruit- en tuinafval*
Kleuters 5 *Jerom Compostworm en zijn vriendjes*
Kleuters 6 *Op bezoek bij Jozefien Regenworm*
Kleuters 12 *Het wondere leven in het compostvat*
Kleuters 13 *Composteren kan je leren*
Kleuters 14 *Wat mag er in het compostvat?*

met de kinderen een boodschappenlijstje opstellen. Dan gaat de klas eerst samen inkopen doen.

Inleidend gesprek

- Je legt de kinderen uit dat Jerom ook verlangt om naar zijn eigen huisje terug te gaan. Maar je kan Jerom ook niet zomaar laten vertrekken. Je stelt voor om een groot afscheidsfeest te houden voor Jerom.

Activiteit

- We roepen Jerom. Jerom vertelt dat hij al zo lang van huis is. Hij vindt het hier wel leuk, maar thuis is het toch nog prettiger.
- Geef iedereen een taak. Schillen van de groenten en het fruit. In kleine stukjes snijden. De stukjes fruit kan je op prikkertjes doen voor de 'receptie'. Je kan een 'drink' maken van geperst fruit. Je kan hiervoor appels, peren, sinaas-appels, mandarijnen en druiven maar ook wortels, bloemkool, pepers en witloof gebruiken.
- Schillen, loof en klokhuizen worden in een doos gedaan, die later in het compostvat wordt leeggemaakt. We herinneren terug aan de betekenis van GFT. Zie les Kleuters 4 *Groente-, fruit- en tuinafval*.
- De doos en de krant van Jerom zullen de diertjes bij Jerom thuis heel blij maken. De vrienden van Jerom vinden het fantastisch dat de kinderen zo hard werken voor een beter milieu. Dat ontroert Jerom echt. Er zal altijd een plaatsje in zijn hart zijn voor deze kinderen. *Tot ziens, lieve vrienden. Doe zo voort!*

Nabespreking

- Afscheid nemen is niet altijd prettig. Het hoort echter bij het leven. De kleuters hebben het ook al wel moeilijk gehad met afscheid nemen. Laat hen hierover vertellen.

Varianten

- Je gaat bij de compostmeester of bij een tuinder, die compost gebruikt, groenten kopen.
- Je maakt soep in plaats van hapjes.